

GUILLERÉ, CHRISTIAN. *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*. Girona: Ajuntament de Girona; Fundació Noguera, Documents de l'Arxiu Municipal, 1, 2000, 746 p.

VICTOR, Sandrine. *La Girona medieval: canvis i ruptures (1460-1519)*. Girona: Ajuntament de Girona; Diputació de Girona, Quaderns d'història de Girona. 2001, 88 p.

Josep M. Nolla

GOVERN I PODER POLÍTIC A GERUNDA (SEGLES I-VIII)

L'estudi del govern municipal a l'antiguitat clàssica i tardana a *Gerunda* podríem comparar-lo amb una moneda amb dues cares que ens ofereix: la creu és la manca de dades documentals de tota mena que presentarem i analitzarem tot seguit; la cara és la uniformitat dels governs de les *ciuitates* a l'occident de l'imperi romà i, més tard, dins del regne visigot que ens fa possible resseguir un procés, amb pocs noms, molt més pobre del que voldríem, però que reflecteix, de ben segur, la realitat de manera molt precisa.

En efecte, des de la segona meitat del segle I aC, totes les ciutats de tipus romà s'organitzaven políticament de la mateixa manera. Les petites diferències, molt rares, no eren sinó variacions anecdòtiques. Era un mateix model vàlid per a tothom. Semblantment, la ciutat de l'antiguitat tardana, ben diferent de la clàssica, era governada, en el marc del regne visigot, de la mateixa manera. Aquestes similituds, recolzades en dades suficients, permeten confirmar les nostres propostes.

Recordem abans de continuar que la paraula llatina *ciuitas* que donà lloc a la catalana ciutat no té, de cap manera, el mateix significat. Definia un territori de dimensions variables, amb uns límits clars, ben definits per la presència d'altres *ciuitates* o pel mar. Era format per un nucli central de tipus urbà (que sol anomenar-se *oppidum* o *urbs*), definit pel *pomaerium*, un espai sacralitzat, clarament identificable que solia coincidir amb les muralles urbanes, on s'exercia el vot, on residien i governaven els magistrats, on se celebraven les cerimònies religioses que la comunitat (*res publica, ciues*) adreçava obligatòriament als déus i a l'emperador i la seva família, on tenien lloc

els espectacles d'esbarjo, on hi havia els grans edificis terminals i el fòrum, i un *territorium* o *ager*, amb els conreus, les pastures, els boscos i els erms, les pedreres i les mines, els accidents geogràfics. Una i altra realitat formaven una unitat inseparable.

Entre *oppidum* i *ager* es disposava el *suburbium*, una corona circular d'uns cinc quilòmetres de radi on es localitzaven els cementiris urbans a redós dels camins que travaven i sortien del nucli urbà, grans vil·les residencials (i agrícolament actives), sovint, indústries de tota mena que cercaven proximitat i espai i el lloc on se celebraven les fires, els grans mercats en dates determinades (*nundinae*).

Convé deixar clar que presentarem la qüestió objecte d'estudi en dos moments concrets, ben diferents, que es van substituir en el temps però no de cop sinó a través d'un procés llarg d'unes quantes dècades que van portar d'un model a un altre de ben diferent. Aquestes etapes intermèdies ens defugen. Cal, doncs, tenir-ho present.

Un breu resum històric

La fundació de *Gerunda*, nom preromà llatinitzat, nucli central d'una *ciuitas* encaixada entre el territori d'*Emporiae*, al nord, i *Aquae Calidae* (Caldes de Malavella), a migdia, tingué lloc a partir del 76 aC com a conseqüència directa de les guerres sertorianes. No es tractava d'una fundació *ex nihilo* sinó *ex nouo*, en partir d'una potent realitat preexistent, l'*oppidum* de la muntanya de Sant Julià

de Ramis, centre urbà d'una *ciuitas stipendiaria*. No degué ser altra cosa que el trasllat del nucli d'un lloc a un altre de molt ben triat, perfecte en raó de la funció principal del nou establiment—control absolut sobre la cruïlla de camins formada per la Via d'Hèracles i camins subsidiaris—, molt més a prop de l'aigua i de bons conreus i no gaire lluny, uns set quilòmetres, de l'establiment primigeni. Malgrat el que havíem proposat anteriorment, aquest desplaçament fou un premi devers els habitants de *Kerunta*. De ben segur que la *ciuitas* nova conservà l'antic nom, que passat pel sedàs de la llengua llatina esdevindria *Gerunda*. El nou *oppidum* fou dotat de muralles sòlides i eficients potenciades per una orografia *ad hoc* i d'un disseny interior ortogonal amb carrers nord-sud i altres est-oest que definien unes illes de cases rectangulars amb l'eix llarg disposat de llevant a ponent. Era un nou marc que pretenia, com en molts altres indrets del sector nord-oriental de la *Prouincia Hispania Citerior*, afavorir la romanització de les classes dirigents i, al seu darrere, de la resta de la població.

L'èxit de la proposta se'ns fa avinent amb la promoció de la ciutat a municipi de dret llatí durant el principat d'Octavi August, versemblantment el 15/14 aC anys en què va recórrer aquest territori organitzant-lo i dotant-lo d'imponents infraestructures (la Via Augusta). Era una fita d'altíssim valor: la ciutat s'integrava plenament dins de l'organització romana i, de cop, es concedia la ciutadania romana plena a tots els magistrats i membres del nou *ordo* i a llurs famílies i es posaven sòlides bases a una extensió ràpida d'aquests avantatges als altres ciutadans. Durant la

dinastia flàvia, en els darrers vint anys del segle I, *Gerunda* hauria assolit la categoria de municipi romà, i així es tancava un llarg procés iniciat amb la fundació, uns cent setanta-cinc anys abans.

La posició i el lloc de la ciutat va afavorir la seva consolidació i el seu creixement que se'ns fa palès a través de la recerca arqueològica i que hauria acabat aconseguint, ja des del segle II, el paper preeminent entre totes les *ciuitates* del quadrant nord-oriental de l'actual Catalunya. Durant el segle III o poc després, hauria incorporat al seu *ager* les *ciuitates* d'*Aquae Calidae* i de *Blandae* i, molt probablement si ja no en formaven part, les terres més occidentals d'*Emporiae* (Pla de l'Estany i Garrotxa).

A l'entorn del 300, durant la tetrarquia, *Gerunda* va refer completament les seves muralles i va concentrar la màxima potència defensiva a redós de les portes. En aquells mateixos anys, el 304, se'ns documenta el martiri de Feliu i, immediatament, entorn de la seva tomba es desenvolupà un culte que va créixer amb força extraordinària. Un seguit de sarcòfags obrats, de procedència romana, d'alt cost, proven la conversió a la nova religió de membres de famílies benestants. Vers el 400, la carta d'Innocenci I ens fa avinent l'existència d'un bisbat que hauria de ser, com a mínim, d'uns cent anys d'antiguitat (vegeu Amich, 2006, 59-62).

La ciutat passà al domini visigot a l'entorn del 472 no sabem de quina manera. Després de l'ensorrament (507) del regne de Tolosa i, sobretot, de la mort d'Amalaric, la nostra ciutat féu evident el seu paper de control de la via i d'element bàsic per mantenir la Septimània, l'apèndix transpirinenc, dins del regne amb èxit total.

A principis del segle VIII, Àkhila II, amo i senyor de més d'un terç del regne, hi encunyà moneda. La ciutat passà a domini àrab a través d'un pacte cap al 717. En aquesta època encara conservava el perímetre fundacional amb un sector suburbà molt desenvolupat a redós del temple de Sant Feliu, on se situaria el conjunt episcopal i el temple martirial i molt probablement, a migdia, l'església funerària de Sant Martí Sacosta. Fins al segle IX ben entrat els *gerundenses* continuaven enterrant-se fora murs.

El govern municipal a l'alt imperi

No sabem res de com s'organitzava políticament la *ciuitas* de *Kerunta*/*Gerunda* i probablement mai ho sabrem. A canvi del pagament d'un *stipendium* gaudia d'una àmplia autonomia. Podríem imaginar el manteniment dels costums i maneres de fer anteriors a l'arribada de Roma, potser puntualment modificats. No ens hi entretinguem, no val la pena.

La *communis opinio*, com s'ha vist, situaria la promoció de la ciutat a la categoria de municipi de dret llatí a època d'August (*supra*). Sabem que gaudia d'aquest estatus abans del 79 de l'era, car Plini el Vell, que va morir aquell any, deixà constància escrita que els *gerundenses* eren posseïdors del dret llatí (*Nat. Hist.*, 3. 4. 23). És l'única informació d'aquesta mena que trobem en les fonts clàssiques. Tanmateix, les dades epigràfiques, que analitzarem seguidament, misèrrimes, serveixen per aprofundir

en el tema que ens ocupa tot aportant dades complementàries. Vegem-les:

- a) L(ucio) PLOTIO L(ucii) F(ilio) GAL(eria tribu)
ASPENATI AED(ili)
II(duo) VIRO FLAMINI
TRIBUNO LEG(ionis) III(tertia)
GALLICAE
IVLIA C(aii) F(ilia) MARCIA
MARITO INDULGENTISSIMO

Júlia Marcia, filla de Cai, (dedica aquesta inscripció i aquesta estàtua) al seu indulgentíssim marit Luci Ploti Asprenas, fill de Luci, inscrit en la tribu Galèria que fou edil, duòvir, flamen, tribú militar de la III legió Gàl·lica.

Procedeix de l'àrea de la catedral de Girona on és conservada (Fabre, Mayer i Rodà, 1991, núm. 3, 26-27, lám. II). Datada amb fermesa dins del segle II, ens permet reconstruir completament un *cursus honorum* municipal.

- b) C(aio) MARIO C(aii)
FIL(io) PAL(atina tribu) VERO
GERUNDENS(i)
OMNIB(us) HONOR(ibus)
IN REP(ublica) SVA FVNCT(o)
FLAMINI PROVINC(iae)
HISP(aniae) CITER(ioris)
P(rovincia) H(ispania) C(iterior)

La Província Hispània Citerior (dedica aquesta inscripció i aquesta estàtua) a Cai Mari Ver, fill de Cai, inscrit en la tribu Palatina, originari de Gerunda, que assolí

tots els honors en la seva ciutat i que fou flamen de la Província Hispània Citerior.

Trobada a Tarragona i ara mateix perduda, ens confirma l'existència d'un important ciutadà de *Gerunda*, un membre de l'elit municipal, que assolí, vers el primer terç del segle II, el flaminat provincial, un honor extraordinari que només era a l'abast de gent molt rica i ben relacionada (Alfoldy, 1973, 79; Alfoldy, 1976, núm. 293, 161).

Una i altra es complementen i ens permeten conèixer l'estructura del govern de la ciutat en el moment central de l'alt imperi.

El *titulus* de L. Ploti Asprenas, de tipus honorífic i foral, manat fer i posar per la seva muller Júlia Màrcia, ens exemplifica un *cursus* municipal brillant i l'inici d'una carrera equestre a Síria. Va ser primer edil i després duòvir, els dos graus del govern ciutadà, obtinguts mitjançant el vot o l'aclamació del *populus*, càrrecs col·legiats, gratuïts, d'un any de durada i jerarquitzats. El primer, d'aprenentatge i organitzatiu, i el segon, executor de les disposicions de l'*ordo decurionum* i amb tasques judicials (*iure dicundo*). Els *aediles* havien de mantenir el bon ordre a la ciutat, conservar els monuments urbans i tenir especial cura dels temples i del culte que s'hi desenvolupava, vigilar els preus dels productes alimentaris venuts al mercat i afrontar convenientment les males anyades. Els *duoviri* quedaven clarament per sobre en poder i dignitat. Eren el poder judicial i s'encarregaven de mantenir l'ordre públic i, en cas d'un atac, dirigien la defensa de la ciutat. Eren els representants de la comunitat quan calia enviar una comissió a una altra ciutat, a veure el governador o l'emperador.

El flaminat, sacerdoci del culte imperial, esdevenia una excel·lent cloenda d'una carrera municipal completa. Tot i no ser una magistratura, el prestigi, el protagonisme i el fet de ser un únic flamen era una fita important i perseguida per les grans famílies urbanes. Uns i altres honoraven el *populus* mitjançant la *summa honoraria*, una aportació econòmica que variava d'uns llocs a altres que complementava, moltes vegades, altres mostres d'evergetisme (banquets, *sportulae*, construccions d'edificis públics, espectacles gratuïts...). Magistratures i flaminat eren, alhora, un honor (*honos*) i una càrrega (*onus*).

Cal deduir de la inscripció l'existència de l'*ordo*, el conjunt de decurions que conjuntament amb els magistrats (*aediles* i *IIuiri*) constituïen el senat municipal, l'autèntic govern de la ciutat i del qual, en nombre determinat que ens és desconegut (i que a *Gerunda* s'ha de suposar que no passaria d'unes quantes desenes); en formaven part els més rics de la comunitat. S'hi accedia a través de l'exercici d'una magistratura o captats pel consell i se n'era de per vida sempre que la ruïna no afectés la família i no es portés una vida de mals costums i indignitats. Hem de suposar l'existència dels *quiquennales*, els duòvirs elegits cada cinc anys, encara més prestigiosos, car tenien l'encàrrec de fer el cens dels ciutadans, la llista de cada un d'ells amb les peculiaritats personals del seu *status* jurídic i béns posseïts per poder fixar l'impost, i que tenien potestat per expulsar de l'*ordo* aquells que no mereixien ser-ne.

La inscripció de Tarragona rebla aquest clau. En efecte, ens recorda un flamen provincial, l'honor màxim al qual podia aspirar un habitant de qualsevol dels *populi* i *ciui-*

tates que configuraven la Citerior, una càrrega sacerdotal honorífica, d'un any de durada amb residència obligada a la capital provincial. Presidia les grans celebracions del *concilium prouinciaie* en honor del emperador divinitzat i els *ludi* que pagava *de sua pecunia*. Cai Mari Ver hagué de ser un home molt ric que no en tingué prou en desenvolupar un *cursus* municipal complet –se'ns diu de manera resumida *omnibus honoribus in republica sua functo* (havent assolit tots els honors en la seva ciutat)– sinó que aspirà i aconseguí ser flamen provincial. Fortuna i contactes, indubtablement al servei d'un prestigi d'un valor incalculable per a la seva família i de saber que, en deixar el sacerdoci, una estàtua amb un pedestal amb inscripció ornamentaria el fòrum de la província per recordar perpètuament l'honor rebut.

Ha de quedar clar que l'autèntic govern de la *ciuitas* era en mans dels curials, de l'*ordo* que definia les línies d'actuació i controlava i fiscalitzava els magistrats amb eficàcia. L'autonomia municipal era, en molts aspectes, limitada i quedava sempre sota l'autoritat del governador de la província.

El paper del *populus* era poc lluït. Tanmateix, un cop a l'any, normalment al mes de juliol, eren els que elegien els nous magistrats, edils i duòvirs. Els aspirants eren sempre, membres de les famílies econòmicament més poderoses de la comunitat. I encara que pugui semblar sorprenent, la competència entre les famílies més influents per acaparar càrrecs i magistratures feia molt competitives les eleccions. Calia prometre i complir. No fer-ho hauria significat trencar un costum ben establert i quedar fora de la lluita per

al poder. A canvi de deixar el govern de la ciutat en mans d'unes poques famílies, aquestes asseguraven, amb la seva fortuna, l'embelliment de la ciutat i el seu funcionament des de totes les perspectives. Un cop elegits, pagaven la *summa honoraria* el valor de la qual variava d'una ciutat a l'altra.

Dues altres inscripcions d'un conjunt pobre es daten amb tota seguretat en la cinquena dècada del segle III. Es tracta de dedicatòries oficials per part de la ciutat a un emperador o a la seva muller, una manera de fer típica de les comunitats urbanes durant tot l'alt imperi. Vegem-ne els texts:

- c) SABIN[I]AE
TRANQVILLINAE
AVGVSTAE
RES P(ublica) GERVND(ensium)

Els ciutadans de Gerunda (dediquen aquesta inscripció) a Sabina Tranquil·lina.

(Fabre, Maier i Rodà, 1991, núm. 1, 23-24)

- d) M(arco) IVLIO
PHILIPPO
NOBILIS
SIMO CAE
SARI
R(es) P(ublica) GER(undensium)

Els ciutadans de Gerunda (dediquen aquesta estàtua i aquesta inscripció) a Marc Juli Phillip cèsar nobilíssim.

(Fabre, Mayer i Rodà, 1991, núm. 2, 24-25).

És interessant, més enllà de la simplicitat de la fórmula, fer notar que en un cas i altre va ser la comunitat dels *gerundenses*, magistrats, *ordo* i *populus* que se'ns fa avinent amb la menció de la *Res Publica Gerundensium*. En altres llocs, en la mateixa època, solia ser l'*ordo* qui aca-parava el protagonisme. No pensem, però, que tingui cap mena de significat.

El lloc del govern

El text adduït i les poques inscripcions ens permeten reconstruir el govern municipal gràcies a les similituds amb el d'altres *municipia*.

Caldria, ara, intentar definir el marc, tan romà, on els magistrats i els decurions exercien la seva autoritat i on s'aplegava el *populus* per votar i/o aclamar els candidats cada any. En aquest cas, també, els models es repeteixen sense canvis significatius en totes i cada una de les *ciuitates*, almenys de la part occidental de l'imperi.

Des de la baixa república és impensable una ciutat sense fòrum, la gran plaça urbana on es concentraven un conjunt notable de monuments i que era el centre de la vida pública de la comunitat, lloc dels edificis judicials i de govern i on era situat, també, el temple principal que en aquesta època solia estar dedicat al culte imperial. Una mateixa plaça, ben situada, sovint de dimensions considerables i que concentrava en l'*area* i els porticats la memòria històrica de la comunitat a través de les inscripcions i

estàtues d'antics ciutadans il·lustres, de patrons benaurats i d'emperadors i familiars seus, solia concentrar la doble activitat que no era altra cosa que les dues cares d'una mateixa moneda. En un extrem, el temple i l'espai sacralitzat i a l'altre, l'esplanada central i els pòrtics que l'emmarcaven, amb alguns edificis necessaris sense els quals, certament, no es concebia l'existència d'un fòrum: la basílica, un edifici prou gran, un eixamplament cobert de la plaça foral on, entre altres activitats, els *Iuiri* administraven justícia, i la cúria, una construcció de mides molt variables on es reunien, sota la imatge del l'emperador, els decurions, i des d'on governaven la ciutat. Hi solia haver, associat a la cúria, un *tabularium*, l'arxiu urbà, i de vegades altres espais i llocs no tan fàcils d'identificar i reconèixer (presó, tresor, sala de votacions...).

Les noves excavacions efectuades a la ciutat d'ençà 1987, la beca concedida per la Fundació *La Caixa*, per documentar amb rigor les restes arqueològiques conegudes, la publicació de l'*Atles* de la ciutat per part de la demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears i la municipalitat (Castells, Catllar i Riera, 1992) i els inicis dels treballs sobre història urbana de Girona ha permès, finalment, fer un salt de qualitat endavant que ha fet possible definir la trama teòrica fundacional, perfectament ortogonal (Burch *et al.*, 2000, 14-19), i situar amb precisió el lloc central de la ciutat, el seu fòrum, en una zona fortament desplaçada cap a tramuntana fet que s'explicava per l'orografia complexíssima d'un lloc triat pels enormes avantatges militars. Vist amb atenció, no hi havia cap altre possibilitat en ser l'únic espai on cabia un con-

junt d'aquelles característiques que, a més, afegia l'element magnífic de disposar de dues alçades que feia factible, amb menys esforç, separar físicament l'espai sagrat de la plaça de l'àrea politicoadministrativa. El resultat final, tan estimat de l'urbanisme i arquitectura romans, devia ser tan espectacular com ho és ara la disposició de la catedral en relació a la plaça que s'obre a occident.

Aquest problema urbanístic s'ha resolt de manera concloent tal com posen de manifest l'evolució del lloc, la forma a través dels segles, algunes dades arqueològiques i, especialment, documents medievals extraordinaris (Canal *et al.*, 2003, 164-176 i 183-199 i, sobretot, Nolla *et al.*, 2008).

Així doncs, el fòrum dels *gerundenses* ocupava completament el sector nord de la ciutat fins a un 14% del total de la superfície urbana. Era, per necessitat, un fòrum obert. El principal carrer nord-sud, el tram *intra muros* de la via, el travessava i s'obria uns pocs metres més enllà de la gran porta septentrional (Sobreportes). Era una gran plaça rectangular a tres nivells. A l'est, molt més alt, un espai quadrangular a doble alçada –uns 2 m. En el primer, de dimensions més reduïdes, hi hauria l'altar, a l'altre, molt més gran, hi senyorejava el temple urbà, enmig d'una plaça enllosada i, probablement, emmarcada per tres dels quatre costats, per un porticat que a nord i llevant s'encastava en els murs de la ciutat.

A l'oest, molt més baix, es localitzava l'*area*, també enllosada i un triple pòrtic a tot l'entorn (nord, ponent i migdia) que mitjançant criptopòrtics i escales regularitzava una continuada davallada de nivell de llevant a ponent.

Més enllà del pòrtic occidental caldria situar la basílica foral i la cúria urbana. Els indicis són, certament escassos (Canal *et al.*, 2003, 164-176; Nolla *et al.*, 2008) però, en realitat, no hi ha cap altra possibilitat. Una escala d'*opus caementicium* amb graons de gres, ben coneguda documentalment i arqueològica (Freixas *et al.*, 2000, 60-64 i 89-92; Nolla *et al.*, 2008), posava en contacte els dos àmbits, únics, de la plaça.

El resultat és el d'un fòrum canònic on la basílica, que ocupava un dels costats curts de la plaça, afrontava perpendicularment el temple. La diferència, més que notable, dels àmbits forals, intensificava el domini simbòlic del món diví sobre l'humà.

En aquest sector de la ciutat s'hauria concentrat la vida pública de la comunitat; lloc de sacrificis i rituals religiosos presidits pels *flamines*, indret d'aplegament del *populus*, l'assemblea, lloc de reunió dels decurions (cúria) i on tindrien el seu estatge els *aediles* i *IIuri* i on hi hauria l'arxiu municipal (*tabularium*). Entre les columnes i sota els pòrtics, inscripcions, pedestals i estàtues, memòria viva de la comunitat.

El baix imperi i l'antiguitat tardana

Aquest sistema de govern s'anà modificant lentament. Ja des de Trajà, havia fet aparició la figura del *curator ciuitatis*, un càrrec nomenat per l'emperador quan una ciutat feia fallida. Controlava tot el poder i s'encarregava de po-

sar ordre i quan ho havia assolit es tornava a la situació anterior. Aquests canvis posen de manifest petites modificacions en una manera de fer que començava a entrar en crisi i on els decurions i les famílies de les quals sortien, no podien fer front a tot allò que comportava acaparar magistratures i gomboldar el poble a canvi d'honors i reconeixement públic.

No tenim, per Girona, dades de cap mena sobre qüestions de govern municipal per època tardana. Tanmateix, la uniformització del procés especialment des d'època de Diocleciana, ens permet reconstruir-lo, a grans trets, a partir d'altres dades generals.

Els càrrecs s'heretaven i les responsabilitats eren grans, entre les quals la més important era el cobrament dels tributs. El poder continuava en mans dels antics decurions anomenats, en aquests anys, curials, un col·legi cada cop més jerarquitzat on havia membres molt rics i ben relacionats i altres, de ben segur, en el llindar de la pobresa atès que per ser-ne només calia ser propietari de 25 *iugera* de terra, unes 6'5 hectàrees. Se n'escapaven comerciants i mercaders si no havien invertit els seus guanys en l'adquisició de béns immobles, de propietats. Noves magistratures aparegueren, el *curator*, deixà de ser un gestor econòmic de moments de crisi per ser elegit per l'emperador o pels curials, entre els més poderosos del col·legi, per ser l'autèntic governant de la *ciuitas*. La situació de dificultats per als més pobres hauria arribat a tal extrem que l'emperador instaurà la figura del *defensor plebis*, la tasca del qual era protegir d'abusos i agressions els més desvalguts entre els homes lliures. Ben aviat, la inèrcia dels temps

hauria portat a que el *defensor* fos elegit per la cúria entre un dels seus, que passés a dir-se *defensor ciuitatis* i que deixés de banda la funció primigènia per esdevenir una magistratura de prestigi encarregada de fer valer els interessos dels seus davant del governador i de l'emperador.

Ja des del segon quart del segle IV, aparegué en escena una altra figura la importància i el poder de la qual acabaria consolidant-se. En efecte, a partir del decret de tolerància (313) i la Pau de l'Església, els bisbes que existien o que van anar apareixent en cada una de les *ciuitates*, esdevingueren representants d'una comunitat, cada cop més gran, cada cop més nombrosa i rica, que anà adquirint prestigi i força i que sovint hagué d'actuar de garant dels més desgraciats. La funció jurídica del bisbe, per voluntat dels fidels, hauria entrat en competència amb la dels magistrats fins que, per decisió imperial hauria acabat esdevenint el jutge únic de la comunitat quan el sistema de govern entra en crisi fins a desaparèixer. D'ençà d'un moment imprecís dins del segle V, l'autèntic govern urbà es trobaria en mans del bisbe, de vegades, matisat puntualment per magistrats posats per l'Estat. En efecte, l'evolució del món i de la societat, els importants canvis socials ocorreguts d'ençà del segle III, el tancament de la societat en classes cada cop més closes, la concentració de la riquesa en unes poques mans, la burocratització i control de l'estat cada cop més palès i necessari per permetre fer funcionar una màquina molt cara i mal greixada, van fer trontollar el govern tradicional de la ciutat, van posar en dubte el model clàssic de *ciuitas*.

Cada vegada més, sobretot a partir de Teodosi, que va fer del cristianisme catòlic religió estatal, l'*episcopus*, el

bisbe, sortit de les classes més benestants, de família rica i ben relacionada, amb una excel·lent educació, acumulà un alt grau d'autoritat, de prestigi i de riquesa que li permeté, amb la connivència estatal, exercir-la. De facto, governava, actuant de jutge, aconsellant, apaivagant disputes, fent de pont entre la comunitat i el govern provincial, i defensant els seus interessos. L'Església era, altrament, la institució més activa, l'única capaç d'endegar obres de gran volada, la construcció dels complexos episcopals (palau episcopal, església catedral i baptisteri), dels grans centres martirials (esglésies i *xenodochia*) i de dur a terme generoses i continuades accions benèfiques en favor de vídues, orfes, malalts, pobres, desvalguts i viatgers, una autèntica i eficaç vàlvula de seguretat. Sabem que en ocasions va ser el bisbe qui promocionà i manà fer les muralles de la seva ciutat o altres obres públiques útils per a tota la comunitat.

Novament, les dades textuais ens defugen per intentar reconstruir amb versemblança, a Girona, aquesta etapa. Sabem de l'existència ferma d'una església organitzada d'ençà dels inicis del segle V (carta d'Innocenci I, vegeu Amich, 2006, 59-62) però l'episodi de Feliu i la forta i ràpida embranzida que agafà el seu culte, fan pensar en un origen més antic de, com a mínim, la segona dècada del segle IV. En aquesta ciutat, com en les altres, la seva influència s'hauria fet sentir.

La caiguda definitiva de l'imperi d'Occident coincidí amb l'ocupació d'aquestes terres per part dels visigots. Els indicis, més dispersos i imprecisos del que voldríem, fan pensar en un control no traumàtic d'aquestes contrades a diferència d'altres llocs on hi hagué topades i violència.

A partir d'aquest moment les ciutats van ser posades sota l'autoritat d'un *comes*, el cap militar i polític que, cal suposar, es recolzaria en la figura episcopal tot propiciant una certa continuïtat i tot cercant un equilibri que moltes vegades degué ser més que inestable. La crisi subsegüent a la derrota de Vouillé i l'enfonsament del regne visigot de Tolosa, va portar a la intervenció del totpoderós Teodoric, rei dels ostrogots, per salvaguardar els interessos del seu nét Amalaric, aleshores infant. L'interregne significà l'aplicació de maneres de fer ben provades a Itàlia entre les quals la figura del *praefectus hispaniarum*, que governava els romans segons les tradicions i els costums propis. El 531, Teudis, precisament a Girona, destituí el *praefectus* Esteve, i finalitzà aquella peculiaritat aparentment tan assenyada.

La conversió en massa dels gots al catolicisme el 589, en el tercer Concili de Toledo, significà una nova etapa que marcà la història posterior del regne fins a la seva desaparició amb l'arribada dels agarens, el 711. Les altes famílies hispanoromanes i godes governaven de bracet amb l'Església. En aquesta etapa, el paper del bisbe en el govern de la ciutat degué ser determinant i degué deixar al *comes*, tasques militars i d'ordre públic. La carta *de fisco barcinonensium* (Amich, 2006, 122-127), que afectava la nostra ciutat, informa de la connivència entre poder polític i religió.

Des d'on s'exercia, durant l'antiguitat tardana, el govern de la ciutat? Al llarg de tot el segle IV i, potser, fins entrada la centúria següent, en l'àrea foral que hem descrit anteriorment (*supra*): els curials, com ara s'anomenaven

els antics decurions, els caps de les famílies més riques de la comunitat continuaven exercint, de grat o per força, el poder municipal. La riquesa i la cultura d'aquest grup se'ns fa palesa indirectament a través del conjunt extraordinari de sarcòfags decorats d'origen romà, d'enorme qualitat i d'un preu considerable, que es conserven encastats en els murs del presbiteri de l'església de Sant Feliu i que, segons hem proposat, han acompanyat constantment el cos del màrtir des del primer terç del segle IV (que reposaria en un dels sepulcres), i de les dues grans vil·les suburbanes, Can Pau Birol (o Bell-lloc del Pla), sobretot (Patiño, 2002; Rodà, 2005, 213-223; Vivó *et al.*, 2006, 103-106), i Pla de l'Horta, a Sarrià de Ter, amb una important fase tardana que posa de manifest la riquesa i el poder dels seus propietaris (Palahí i Vivó, 1994, 157-170; Vivó *et al.*, 2006, 99-101; Palahí i Costa, 2010, 209-217).

Pel que fa a la situació del conjunt episcopal, on residiria i exerciria el seu poder el bisbe, tots els indicis, considerables i, de moment, determinants, ens el situen a redós del temple martirial de Sant Feliu que hauria estat, també, la catedral i l'únic temple gironí fins, potser, el segle VII i, segur, fins a època carolíngia (Canal *et al.*, 2000, 30-45; Nolla, 2003, 99-114; Canal *et al.*, 2004, 141-159).

Fa ben poc, les excavacions arqueològiques efectuades a la plaça de la Catedral, davant de la imponent escalinata, van permetre posar al descobert un gran edifici que s'alineava paral·lel al *Cardo Maximus*, quan aquest creuava el fòrum, i que ocupava una part significativa de l'antiga *area*, espai públic des de la fundació. Els murs enormes que fan possible imaginar d'un segon pis, els sòls i aca-

bats, la superfície ocupada, el lloc, a tocar la porta septentrional de l'*oppidum*, lloc privilegiat des de tots els punts de vista, la història posterior de l'edifici a l'època carolíngia i una cronologia arqueològica adequada, de l'entorn del 500, ens han fet proposar la ubicació, en aquell indret, del palau del *comes ciuitatis* visigot, un lloc de prestigi, vital i immediat al conjunt episcopal, l'altre centre de poder en aquella època (García, 2004, 347-354; Nolla *et al.*, 2008; Canal *et al.*, 2010, 224-234).

Un lloc i l'altre haurien continuat essent els símbols del poder durant el curt episodi del domini àrab que finí amb el pas de la ciutat als enviats de Carlemany per decisió dels *gerundenses*. Aquesta nova etapa veié canvis molt lents en la situació dels centres de govern i de prestigi, el primer i més significatiu dels quals, de forta càrrega simbòlica, va ser la creació d'una catedral *intra muros*, en lloc dominant, en el prestigiós indret on senyorejaven el vell temple pagà de culte imperial, el millor espai topogràfic de tots, tal com se'ns fa evident cada dia.

Bibliografia

- G. ALFOLDY (1973). *Flamines Provinciae Hispaniae Citerioris*, Madrid (Anejos de Archivo Español de Arqueología, VI).
- G. ALFOLDY (1976). *Die Römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín.
- N. M. AMICH (2006). *Les terres del nord-est de Catalunya a les fonts escrites d'època tardoantiga (segles IV-VII). Les seus episcopals de Girona i Empúries i el culte a Sant Feliu de Girona a l'antiguitat tardana*, Girona (Monografies de l'Institut d'Estudis Gironins, núm. 19).
- J. BURCH, J. M. NOLLA, L. PALAHÍ, J. SAGRERA, M. SUREDA i D. VIVÓ (2000). "La fundació de Gerunda. Dades sobre un procés complex de reorganització d'un territori" a *Empúries*, 52 (Barcelona), 11-28.
- J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA i J. SAGRERA (2000). *El sector nord de la ciutat de Girona. De l'inici al segle XIV*. Girona: Ajuntament. (Història urbana de la ciutat de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 4).
- J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA i J. SAGRERA (2003). *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval*. Girona: Ajuntament. (Història urbana de la ciutat de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 5).
- J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA i J. SAGRERA (2004). "La Catedral i Girona: l'entrada del complex episcopal dins murs entre els segles X-XI" a *Actes del II Congrés d'Història de Girona. La Catedral de Girona. 27 i 28 de novembre de 2003. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLV (Girona), 141-159.
- J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA i J. SAGRERA (2010). El palau comtal de Girona. De la fundació a la desaparició (circa 500-segona meitat del segle XII), *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès* (a cura de N. Figueras i P. Vila), Barcelona, 2010, 224-234

- R. CASTELLS, B. CATLLAR I J. RIERA (1992). *Girona ciutat. Catàleg dels plànols de la ciutat de Girona del segle XVII al XX*, Girona.
- G. FABRE, M. MAYER I I. RODÀ (1991), *Inscriptions romaines de Catalogne. III. Gérone*, París.
- P. FREIXAS, J. M. NOLLA, L. PALAHÍ, J. SAGRERA I M. SUREDA (2000). *La Catedral de Girona. Redescobrir la seu romànica. Els resultats de la recerca del projecte PROGRESS*, Girona.
- G. GARCIA (2004). Excavacions a la plaça de la Catedral de Girona, *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. La Bisbal d'Empordà, 347-354.
- J. M. NOLLA (1977). *La ciudad romana de Gerunda*, Bellaterra (tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona)
- J. M. NOLLA (2003). Un temple per a una ciutat, *La Catedral de Girona, L'obra de la Seu* (a cura de P. Freixas i J. M. Nolla). Barcelona, 99-114.
- J. M. NOLLA, L. PALAHÍ, J. SAGRERA, M. SUREDA, E. CANAL, G. GARCIA, M. J. LLOVERAS I J. CANAL (2008). *Del fòrum a la plaça de la Catedral. Evolució historicourbanística del sector septentrional de la ciutat de Girona*. Girona: Ajuntament. (Història urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 8).
- L. PALAHÍ I A. COSTA (2010). Excavacions a la vil·la romana del Pla de l'Horta, *Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Arbúcies, 209-217.
- L. PALAHÍ I D. VIVÓ (1994). "Anàlisi estructural de la vil·la del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter, Girona)" a *Congrés d'homenatge al Dr. Jaume Marquès Casanovas. Cultura i societat a les terres de Girona. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIII (Girona), 157-170.
- C. PATIÑO (2002). *Les produccions musives de les vil·les suburbanes de Gerunda*, Girona (Treball de Recerca de tercer cicle. Universitat de Girona).
- I. RODÀ (2005). *El mosaic de Bell-lloc*, "Girona a l'abast, VII-X", Girona, 213-223.
- D. VIVÓ, L. PALAHÍ, J. M. NOLLA I M. SUREDA (2006). *Aigua i conjunts termals a les ciutats d'Emporiae, Gerundae i Aquae Calidae... Sed uitam faciunt*, Girona.